

KIRJANDUS MEIE SEES
ÕPIK-LUGEMIK 8. KLASSILE
OTT KILUSK

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministri õpekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Kirjandus meie sees. Õpik-lugemik 8. klassile

Ott Kilusk

Retsenseerinud Kaili Pääsukene, Tõnis Parksepp

Toimetanud Esta Hainsalu

Keeletoimetanud Anu Parnabas

Küljendanud Heisi Väljak

Kirjastus on püüdnud ühendust saada kõigi tekstide ja illustratsioonide autorite või nende volitatud esindajatega. Palume neil, kellega me pole ühendust saanud, pöörduda kirjastuse Maurus poole.

Mauruse digiõppevara leiad TaskuTargast.

taskutark.ee/opi

ISBN 978-9916-738-34-4

Autoriõigus: © Maurus Kirjastus OÜ, 2024

Tartu mnt 74, 10144 Tallinn

tellimine@kirjastusmaurus.ee, telefon 5916 6117

Kõik õigused kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

SISUKORD

Raamatukogu – inimkonna mälu 6

Mis on kirjandusteadus? 7

Esimene samm kirjandusteooriasse 8

I Eepika 10

1. Eepos 12

2. Romaan 16

2.1. Rüütliromaan 18

Joseph Bédier, „Tristani ja Isolde lugu“ 18

Miguel de Cervantes Saavedra, „Teravmeelne hidalgo don Quijote La Manchast“ 21

2.2. Ajalooline romaan 22

Walter Scott, „Ivanhoe“ 22

Mait Metsanurk, „Ümera jõel“ 28

2.3. Seiklusromaan 34

Alexandre Dumas, „Kolm musketäri“ 35

2.4. Krimiromaan 43

Agatha Christie, „Surm Niilusel“ 44

Gert Kiiler, „Eranuhke ei armasta keegi“ 47

2.5. Ulmeromaan 49

Mary Shelley, „Frankenstein ehk Moodne Prometheus“ 50

Indrek Hargla, „Merivälja“ 52

2.6. Fantastiline romaan 57

George R. R. Martin, „Jää ja tule laul“ 58

Reeli Reinaus, „Morten, Emilie ja kadunud maailmad“ 65

2.7. Arenguromaan 68

Charles Dickens, „Oliver Twisti seiklused“ 68

2.8. Psühholoogiline romaan 74

Calia Read, „Haruta mind lahti“ 74

William Golding, „Kärbeste jumal“ 83

3. Jutustus 89

Stephen King, „Laip“ 90

Eduard Bornhöhe, „Tasuja“ 96

4. Novell 101

Ernest Hemingway, „Maailma pealinn“ 101

Piret Raud, „Nimepanija“ 111

Jaan Kruusvall, „Küla“ 116

5. Eepilised lühivormid 117

Anton Hansen Tammsaare, „Poiss ja liblikas“ 117

Lilli Promet, „Koera surm“ 118

Friedebert Tuglas, „Marginaalia“ 120

Arvo Valton, „Kiirustav kahetsus“ 121

6. Kirjanduse voolud 122

6.1. Romantism 123

6.2. Realism 125

II Lüürika 126

Betti Alver, „Äkki ilm läks sulale“ 127

1. Lüürika tunnused 128

2. Lüürika kujunemisest 131

3. Lüürika žanrid 133

3.1. Ood, hümn, elegia 133

Kristjan Jaak Peterson, „Laulja“ 133

Tõnu Trubetsky, „Vennaskonna hümn“ 134

Karl Eduard Sööt, „Metsateel“ 135

3.2. Sonett 136

Francesco Petrarca, XXXII 137

Pierre de Ronsard, ***On linnad, alevid mul nõnda vastikud... 138

William Shakespeare, ***Mu silm ja süda – need on sõjajalal... 138

Matthias Johann Eisen, „Õnnesoov isamaale“ 139

Marie Under, „Sinine terrass“ 140

Andres Ehin, „Vana seikleja sonett“ 141

3.3. Ballaad 142

Johann Wolfgang von Goethe, „Metsavaim“ 142

Marie Under, „Kotermann“ 144

3.4. Poeem 146

Betti Alver, „Lugu valgest varesest“ 146

3.5. Haiku 147

Matsuo Bashō, ***Kuu selgel kumal... ,
***Oh vana tiiki... 147

Johannes Vares-Barbarus, ***On loomingu
tee... 148

Jaan Kaplinski, ***Uni ei tule... 149

Paul-Eerik Rummo, ***Mihklikuupäike... 149

Viivi Luik, ***Lohuta vaikselt... 149

Andres Ehin, ***Elukuu läigib... 149

4. Riimiline luule 150

Helvi Jürisson, ***Sa minu luuletatud järve ran-
da... 150

Gustav Suits, „Mehed“ 151

Villem Grünthal-Ridala, „Kevade tunne“ 151

5. Vabavärsiline luule 152

Doris Kareva, ***Ajaj, mil kõik see toimus... 152

(:)kivisildnik, „(:)dekadents“ 153

Artur Alliksaar, „Alternatiiv“ 154

Paul-Eerik Rummo, ***MIKS MA END ÄRA EI
TAPA... 155

Elo Viiding, „Mis me räägime“ 155

6. Kujudid ehk troobid

nublu / Gameboy Tetris, „Für Oksana“ 156

Hando Runnel, „Igavene naine“ 158

III Dramaatika 159

1. Draamateksti mõisted 160

Oskar Luts, „Kevade“ 160

Priit Pedajas, „Kevade“ dramatiseering 162

William Shakespeare, „Hamlet“ 163

2. Raadioteater ja kuuldemäng 165

Martin Algus, Andres Noormets, „Lövi“ 165

3. Dramaatika žanrid 166

3.1. Tragöödia 166

August Kitzberg, „Libahunt“ 167

3.2. Komöödia 170

Eduard Vilde, „Pisuhänd“ 171

3.3. Draama 172

Siret Campbell, „Beatrice“ 173

3.4. Näitleja 174

IV Film 175

1. Liikuvad pildid 175

2. Film kui kunstiliik 177

3. Kuidas valmib film? 178

4. Filminduse mõisted 179

5. Filmikunsti žanrid 180

5.1. Põnevusfilm ja selle alamžanrid 180

5.2. Romantiline film ja selle alamžanrid 183

V Meedia 184

1. Tekstide liigitamine 184

2. Ajaloolised meediakanalid tänapäeval 185

3. Metatekstitid 186

3.1. Uudis 186

3.2. Blogi 187

3.3. Arvustus 189

3.4. Intervjuu 192

SISSEJUHATUS

Eelmisel õppeaastal saime teada, et lugemine, filmide vaatamine, muusika kuulamine ja üleüldse lahtisi silmi maailmas ringi käimine on olulisem, kui esmapilgul paistab. Avatus kirjanduse suhtes, olgu see siis mis kujul tahes, aitab meil selgemini sõnastada oma unistusi, annab vihjeid selle kohta, kuidas saavutada eesmäärke, mis näivad saavutamatud, ja saada lõpuks selleks, kes me tõeliselt olla tahame. Lihtsalt öeldes: kirjandus teeb vabaks, sest iga uus lugemiselamus annab meile midagi, mis aitab ümbritseva maailmaga hõlpsamini toime tulla. Just kirjanduse abil õpime leppima sellega, mida muuta ei saa, ja leiame lahendusi muutmaks neid asju, mida muuta saab.

Nagu nägime ja kogesime, pole unistamisel õigupoolest mingeid piire. Paljud võimatut, nagu tõestavad raamatud ja filmid, võib osutada võimalikuks. Tutvusime elulugude, seikluskirjanduse ja reisikirjeldustega. Rändasime raamatute abil meile tuttavast argimaailmast fantastilisse ja ulmelisse ning elasime kaasa raamatukangelastele, kellega tavaelus kohtuda on võimatu. Rõõmustasime, kui neil hästi läks, ja kurvastasime, kui mõnel vahel viltu vedas. Nagu selgus, äratasid mustad tähed valgel taustal meis elavaid kujutluspilte ja emotsioone, viies lõputuile mõtterännakuile võimaliku ja võimatu piirile. Avastasime, kuis lühike luuletus võib peita endas tervet maailma ja sõnu saab ritta seada nii, et esmase tähenduse taga peidab end teine, ainult valitutele arusaadav tähendus.

Seda on päris palju. Aeg-ajalt võib tekkida tunne, et kõike, mis raamatutest, filmidest ja mujalt ammutatud, on raske üksinda oma peas kanda. Ja ega olegi tarvis. Kirjandus on kahtlemata üks mõnusamaid vestlusaineid sõprade ja klassikaaslastega. Küllap oled isegi pärast mõne uue filmi vaatamist kinost väljudes kaaslastega elavalt mõtteid vahetanud. Kellele meeldis, kellele mitte, üht-teist jäi ehk arusaamatuks ja sageli tundus nähtu igav. See kõik on igati normaalne ja teiste arvamuse ärakuulamine aitab päris palju kaasa omaenda mõtete korrastamisele.

Sel õppeaastal astumegi vestlusse, kuid mitte ainult omavahel, vaid ka kirjanduse endaga. Otsime vastuseid küsimustele, miks miski meeldib või ei meeldi, miks miski on huvitav või igav ning kas igav elamus võib osutada põnevaks kogemuseks.

RAAMATUKOGU – INIMKONNA MÄLU

Kirjandusega tutvumiseks on mitmesuguseid viise. Kirjandusõpikud on tulvil lugemis-soovitusi, kõikjalt internetist leiab soovituslikke nimekirju, inimesed jagavad omavahel lugemiselamusi, soovitades üksteisele, mida maksab lugeda ja mida ei tasu. Võib astuda koduse raamatariiuli ette ja valida, mida lugeda järgmiseks, või külastada raamatukogu – kohta, kus hoitakse talle kõige erinevamaid raamatuid, filme ja helikandjaid.

Assurbanipali raamatukogu savitahvleid Briti muuseumis.

on säilinud tänu tulekahjule, milles raamatukogu maha põles. Tuli põletas savitahvleid kõvaks ja ilmastikukindlaks ning järgnevad sajandid matsid raamatukogu liiva alla. Kuna tänapäeva teadlased oskavad kiilkirja dešifreerida, on avastatud, et need iidsete tahvlid sisaldavad põllumajanduslikke, õiguslaseid ja ilukirjanduslikke tekste.

Ameerika Ühendriikide Kongressi raamatukogu.

Esimesed raamatukogud tekkisid seal, kus kirigi: Mesopotaamias. Arheoloogilistel kaevamistel on leitud raamatukogu, mis on tuhandeid aastaid vana. Nagu kõneleb ajalugu, lasi Assüüria viimane võimas kuningas Assurbanipal kokku koguda kogu Mesopotaamia kirjasõna ja asutas raamatukogu, kus hoiti savitahvleid kiilkirjas tekstidega. Need

Maailma suurim raamatukogu on Washingtonis asuv Ameerika Ühendriikide Kongressi raamatukogu. Seal on üle 130 miljoni eksemplari raamatute ja muude infokandjatena 470 keeles. Raamaturiiuleid on ühtekokku 1300 kilomeetrit. Peale raamatute võib sealt leida 14,7 miljonit joonist ja fotot, 5,3 miljonit maakaarti, 3 miljonit helilindistust ning 1,9 miljonit liikutavat pilti. Iga päev lisandub kogusse keskmiselt 12 000 raamatut.

Meil on suurim Tallinnas Tõnismäel asuv Eesti rahvusraamatukogu. Selles paekivist majas hoitakse üle 3 370 285 raamatu ja muu teaviku.

Inimajaloo vältel on raamatukogud tohutult arenenud. Kui muistsetel aegadel olid raamatukogud mõeldud vaid valitutele, siis tänapäeval on need avatud kõigile, kes aga sisse astuda soovivad.

Eesti rahvusraamatukogu.

Nüüdisaegne raamatukogu pole enam ammu ainult raamatuid täis ruum, vaid avar ja põnev tömbekeskus, mis pakub eri teenuseid ja vaba aja veetmise võimalusi. Sealt leiab laste mängunurki, kohti, kus saab mängida arvuti- ja lauamänge, hubaseid kohvikuid, ruume, kus on võimalik kasutada internetti, kuulata muusikat, lugeda ajalehti, vaadata näitusi ja väljapanekuid, võtta osa kirjandusüritustest või niisama istuda ja suhelda. On tehtud kõik, et raamatukogu külastamine oleks meeldiv ja rikastav kogemus.

Ka lugejateenus on tänu digitehnoloogia arengule muutunud äärmiselt mugavaks: saab tellida digiraamatuid kodunt väljumata, laenutada audioraamatuid, tellida soovitud teose raamatukappi, panna end interneti teel laenutusjärjekorda.

Raamatukogude teenuseid kirjeldavad nende veebilehed. Nagu öeldakse, on kõik vaid mõne kliki kaugusel.

ÜLESANDED

- Külasta oma kodukandi suurimat raamatukogu. Joonista raamatukogu kaart ja märgi, mis teenuseid ühes või teises ruumis pakutakse.
- Uuri raamatukogu veebilehte ja loetle, mis teenuseid ja vaba aja veetmise võimalusi peale teavikute laenutamise seal pakutakse. Milliseid digiteenuseid raamatukogu pakub?
- Uuri raamatukogus toimuvate ürituste kohta. Kasuta selleks raamatukogu infotahvli ja/või veebilehte. Anna klassikaaslastele ülevaade ja soovita üht üritust.

MIS ON KIRJANDUSTEADUS?

Mingil teemal arutlemiseks on tarvis, et vestlajad üksteist mõistaksid ja igal hetkel oleks selge, mida keegi öelduga mõtleb. Alles siis saame olla kindlad, et meie mõttevahetus on edukas ja eri pooltele kasulik. Niisiis, me vajame ühist mõtte-ruumi ning siinkohal, vesteldes kirjandusest, tuleb meile appi **kirjandusteadus**.

Eelmisel õppeaastal suhtusime kirjandusse kui millessegi täiesti iseseisvasse ja vabasse, kus miski pole keelatud ja kõike võib juhtuda. See jääb ka tänava nii. Kuid nagu teame, on elusloodus meie ümber samuti esmapilgul vaba ja ettearvamatu, veidi lähemalt uurides selguvad aga teatavad seaduspärasused, mis võimaldavad meil ühe ja teise nähtuse vahel vahet teha. Õppides loodusteadusi, saame teada, et puud ja põõsad on erinevad, kuid ühtviisi huvitavad, ilusad ja tähelepanuväärsed. Et kalade ja maismaaloomade vahele jäävad kahepaiksed, kellele leidub mõlema omadusi.

On olemas samblad ja samblikud, eri pinnavormid ja veel tuhat asja, mis teevad looduse vaatlemise tänu uutele teadmistele mitu korda huvitavamaks. Kohtume niisuguste mõistetega nagu fotosüntees, evolutsioon, toitumisahel jne.

Just nii nagu loodusteadustes, on kirjanduseski omad seaduspärasused, mida saab kirjeldada mõistete abil.

On üsna selge, et elulugu ja luuletus pole samad asjad, kuid mõlemad võivad pakuda ühtviisi elamust. Raamatuid sirvides näeme, et paljud neist on kirjutatud juba väga ammu, mõni alles hiljuti, ent näiteks luuletus või draamatekst, mida klassis loovtööna kirjutame, sünnib lausa meie silme all. Kirjandusteaduse mõisted aitavad meil loetust paremini aru saada, loetut liigitada ja, mis kõige tähtsam, aitavad meid kirjandusest rääkides väljenduda selgelt, argumenteeritult ja veenvalt.

Kirjandusteaduse puhul võime rääkida kolmest peamisest suunast: **kirjandusteooriast, kirjandusajaloost ja kirjanduskriitikast.**

Kirjandusteooria uurib kirjanduse eripära, vorme, poeetikat ning seoseid eri teoste ja tegelikkuse vahel. Kirjandusteoreetilised teadmised ja mõisted aitavad meil tuvastada kirjandusteoste peamisi tunnuseid, võimaldavad ilukirjanduse olemust ja arenemist sügavamalt mõista, selle üle arutleda ning loovad aluse, et tekste võrrelda ja mõtestada.

Kirjandusajalugu vaatlleb kirjandust kui nähtust läbi terve inimajaloo, jagunedes näiteks mõne riigi või kindla ajastu kirjanduslooks.

Kirjanduskriitika on kirjandust analüüsiv, tõlgendav ja hindav kirjandusteaduse haru. Kõige sagedamini peetakse selle all silmas värskest ilmunud raamatute arvustamist meedias, kuid analüüs võib ilmuda ka eraldi raamatutes, erialaväljaannetes või veebilehtedel. Analüüsides, üldistades ja väärtustades kujundab kirjanduskriitika avalikkuse hoiakuid autorite, teoste ja kirjanduse suundumuste suhtes. Nii mõjutab ja suunab kirjanduskriitika kirjanduse arengut.

ESIMENE SAMM KIRJANDUSTEORIASSE

Kirjandust võib ette kujutada kui suurt puud, mille iga leht on eri **tekst**, iga oksake **žanr** ja iga haru eraldi **liik**. Puu tüvi on sel juhul kirjandus oma kõigis vormides ning juured ammutavad ainekust maapinnast, mis, nagu loodusõpetusest teame, koosneb kõigest kunagi elus olnust.

Kujutledes end seismas selle puu kõrval, tundub kohe, et kuuleme lehtede kähinat tuules. Terasemal kuulamisel osutub see mitmehäälseks kõneks, sest kõik need tekstid räägivad meiega. Paraku ei suuda isegi kõige pühendunum kirjandusteadlane oma eluajal tutvuda kogu maailma kirjandusega. Seepärast jääb rännak kirjandusilmas ikka ja alati labürintlikuks seikluseks tulvil ootamatusi, avastusi ja vahel ka pettumusi. Niisugune on kirjandus ja niisugune on elu.

Kogu maailma ilukirjandus jaguneb tinglikult kolme **põhiliiki**: **eepika**, **lüürika** ja **dramaatika**. Iga põhiliigi all on **žanrid** – kindlate vormiliste ja sisuliste tunnustega kirjandusvormid. Žanrid jagunevad omakorda **alamžanriteks**. Romaani alamžanrid on näiteks rüütliromaan, ajalooline romaan, seiklusromaan, krimiromaan, ulmeromaan, fantastiline romaan, arenguromaan ja psühholoogiline romaan.

KIRJANDUSE LIIGID JA ŽANRID

ÜLESANDED

- Meenuta viimast raamatut, mida lugesid, või filmi, mida nägid. Otsusta, mis žanrisse ja alamžanrisse võiks see lugemis-/vaatamiselamus kuuluda.
- Leia interneti abil loetu/vaadatu tutvustus ja otsusta, kuidas see kattus sinu ootustega.
- Leia interneti abil viimati loetud raamatu või nähtud filmi arvustus. Otsusta, miks oled arvustajaga nõus või miks mitte.

I Eepika

Eepika on üks kolmest kirjanduse põhiliigist dramaatika ja lüürika kõrval. Antiikajast kuni 18.–19. sajandini mõisteti eepika all kõike seda, mis oli seotud eepostega. **Tänapäeval kasutame eepikat üldnimetusena jutustavate žanrite kohta, millest tuntumad on eepos, romaan, jutustus, novell ja miniatuur.** See on järjekord, mis liigub suurvormidelt väiksematele, panoraamselt kujutusviisilt detailsema lähenemiseni.

Valdav osa eepikast (välja arvatud värsivormis eeposed, rüütli- ja värsromaunid) on kirja pandud proosas ehk sidumata kõnes. See tähendab, et autor kasutab eri liiki lauseid ja tema kirjutatud tekst pole luulele (seotud kõnele) omaselt rütmistatud ega riimistatud. Sidumata kõne seisab meie igapäevasele kõnekeelele lähemal kui seotud kõne, kuid on vastavalt autori stiilile isikupärane, kujundlik või mõistukõneline. Loomulikult on kirjanikke, kes kõikvõimalikku kujundlikkust väldivad, kuid paratamatult on nende sõnavalik ja lauseehitus isikupärased ning kujundavad autorile omast stiili.

Eepika üks olulisi tunnuseid on objektiivsus ehk erapooletu suhtumine, mis vastandub subjektiivsusele ehk erapoolikusele. Autor vahendab oma tegelaste eri maailmavaadet ja soove, jättes hinnangu andmise lugeja hooleks. Eepika peamine tunnus on jutustaja ning tema jutustatava olemasolu. Erinevalt näiteks draamatekstidest, mis on situatsioonipõhised, tajume eepikaga kokku puutudes alati jutustaja kohalolekut. Jutustatav on aga olemas, sest nii väidab jutustaja. Isegi kõige uskumatumate fantaasia- ja ulmekirjandusteoste jutustaja kajastab autori loodud maailma kui tõsiasja, mille olemasolus pole tarvis kahelda.

Tähtis on aru saada, et autor ja jutustaja pole kattuvad mõisted. Näiteks krimi- kirjanduses võib jutustajaks olla detektiiv, kelle tähelepanekud aitavad mõrvamü- teeriumi lahendada. Teose autor on aga isik, kelle peamine tegevusala on loomingu- line kirjutamine ja kes suure tõenäosusega pole ise ühtegi mõrvajuhtumit lahendanud. Niisiis pole minavormi taga enamasti autori isik, vaid tema välja mõeldud vahendaja, kelle objektiivse pilgu läbi teose sündmustik lugejateni jõuab.

ÜLESANDED

- Võrdle omavahel kahte kirjeldust ajaloolise sündmuse kohta, mis vallandas esimese maailmasõja.

„Nii nad tapsidki meie Ferdinandi,“ ütles virtin härra Švejki, kes oli aastate eest vabanenud sõjaväeteenistusest, kui kroonuarstide komisjon ta lõplikult lolliks tun- nistas, ja elatas ennast nüüd sellega, et müütas mingeid jõledaid segaverelisi koera- peletisi, võltsides nende sugupuud.

Peale selle tegevuse vaevas teda veel reumatism ja ta hõõrus parajasti opodeldo- kiga oma põlve.

„Missuguse Ferdinandi, proua Müllerová?“ küsis Švejki, katkestamata põlve mas- seerimist. „Ma tunnen kahte Ferdinandi. Ühte, kes teenib rohukaupmees Průša juu- res ja jõi seal ükskord kogemata pudelitäie miskit juukseõli, ja siis tunnen ma veel Ferdinand Kokoškat, kes korjab koerasitta. Pole mul kummastki põrmugi kahju.“

„Oh ei, armuline härra, ertshertsog Ferdinandi, sellesinatse Konopiště Ferdinandi, selle paksu ja jumalakartliku.“

virtin – majapidajanna

opodeldok – terava oma- pärase lõhnaga reumavedelik või -salv

ertshertsog – Habsburgide dünastia printside tiitel Austrias

Franz Ferdinand plaanis riiki reformida, oletatavasti muuta Horvaatia Austria ja Ungari kõrval kolmandaks riigi osaks ehk ta oleks loonud Austria-Ungari-Horvaatia (või Jugoslaavia) kolmikmonarhia. Seetõttu on isegi irooniline, et ta just lõunaslaavlaste Gavrilo Principi käe läbi hukkus, kuid serblaste vastumeelsust võib mõista, kuna see oleks keisririigis pingeid maandanud ja nõrgendanud lõunaslaavlaste toetust Serbia kavale luua Jugoslaavia riik. Tema mahalaskmine Sarajevos oli esimese maailmasõja puhkemise otsene ajend.

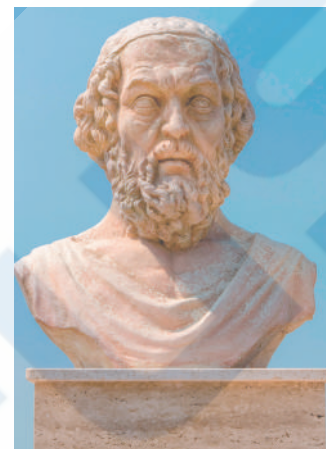
- Kumb tekstidest on ilukirjanduslik ja kumb teabetekst? Mille järgi otsustad? Nimeta vähemalt kolm erinevust.
- Leia interneti abil algallikad, kust on tekstid pärit.

1. Eepos

Eepika suurvorm on eepos – enamasti värsivormis kirja pandud teos, mille sisuks võib olla maailma loomine, jumalate või kangelaste teod, saatuslikud võitlused, müütilised või ajalooliselt aset leidnud sündmused, looduskatastroofid. Tekkeloo põhjal saab eeposed jagada **rahvaeeposteks** ja **kunsteeposteks**.

Rahvaeeposed põhinevad folklooril ja on kirja pandud tunduvalt hiljem nende tekkeajast. Siia kuulub näiteks maailma vanim teada olev eepos, sumerite „Gilgameš“, mis on üles kirjutatud oletatavalt umbes 1800. aastal eKr ja jutustab kuningas Gilgameši rännakutest igavese elu otsingul.

Rahvaeeposed on ka kreeklaste „Ilias“ ja „Odüsseia“ ning soomlaste „Kalevala“. Kuigi Kreeka eeposte puhul nimetatakse nende vahendajaks Homerost ja Soome eepose kaanelt leiame koostaja Elias Lönnroti nime, pole Homeros ega Lönnrot autorid, vaid folkloristid-rahvaluulekogujad, kes omal ajal rahva seas liikunud pärimuse kokku kogusid ja tervikuks liitsid.

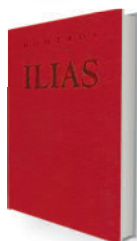
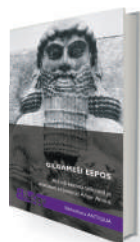

Homeros (u 8. sajandi II pool eKr – 7. sajandi I pool eKr)

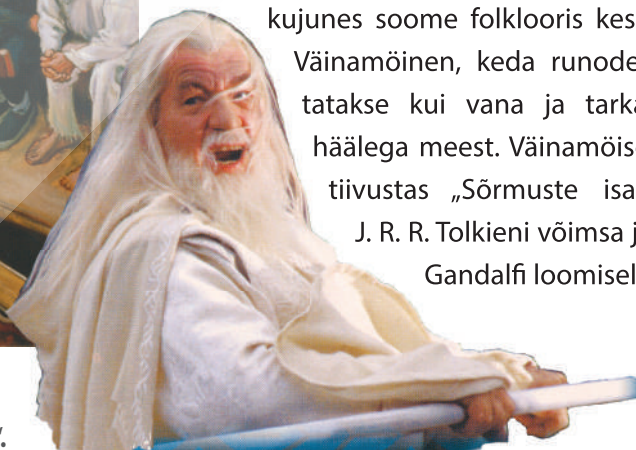
Elias Lönnrot (1802–1884)

„Kalevala“ ilmus lõplikul kujul 1849. aastal ja on rahvaeepos, sest Elias Lönnrot kogus kokku ja liitis tervikuks rahvasuus levinud soome, ingeri ja karjala runod ehk rahvalaulud. Kalevala on müütiline maa, kus eepose sündmustik aset leiab. Peategelaseks kujunes soome folklooris keskne tegelane Väinämöinen, keda runodes iseloomustatakse kui vana ja tarka, nõidusliku häälega meest. Väinämöise tegelaskuju tiivustas „Sõrmuste isanda“ autorit J. R. R. Tolkieni võimsa ja targa võluri Gandalfi loomisel.

Väinämöinen kunstnik Akseli Gallen-Kallela nägemuses.

Gandalf filmis „Sõrmuste isanda“.

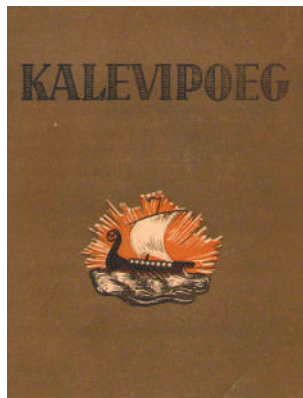
„Kalevipoeg“ valmis lõplikul kujul 1862. aastaks. Friedrich Reinhold Kreutzwald kasutas eepose loomisel rahvapärismulike lugusid Kalevipojast ja seadis kokku kirjandusteose, et lõplik tekst saaks mahukas, mõtestatud ja eesti rahva vääriline. Kuna tema eeskuju ja peamine inspiratsiooniallikas oli soomlaste „Kalevala“, laenas ta neilt Väinämöise, kellest

Eesti eeposes sai Vanemuine „Kalevipoja“ tekst koosneb läbisegi nii rahvapärimusest kui ka Kreutzwaldi loomingust, millel teevad vahet ainult pühendunud asjatundjad, seega liigitub meie rahvuseepos maailmas kuhugi rahva- ja kunsteepposte vahele.

Lätlaste „Lāčplēsis“ on kunsteepos, sest Andrejs Pumpurs, saades küll ainest Läti rahvaluulest, mõtles kogu loo ise välja ja komponeeris haaravaks teoseks läti rahva võitlusest saksa ristisõdijate vastu. Eesti keeles tähendab Lāčplēsis Karutapjat, kelle teele sattub ka eestlaste kangelane Kalapuis (Kalevipoeg). Omavahelises rammukatsumises jääb Kalapuis Lāčplēsisega alla. Kangelased lepivad kokku, et rohkem eestlased ja lätlased teineteise vastu ei võitle.

Nagu näeme, on eestlaste eepos seotud soomlaste omaga ja lätlaste eepos eestlaste omaga. Kõik kolm suurteost on tüvitekstid ehk mõjutanud nende rahvaste hilisemat kultuuri, olles aluseks mitmele jutustusele, filmile, teatrietendusele, balletile, luuletusele ja kujutava kunsti teosele. Kalevipoega on oma loomingus ühel või teisel viisil käsitlenud mitu autorit. Sageli on tegemist **paroodiaga**. Näiteks Enn Vetemaa, Andrus Kivirähk, Sven Sildnik, Kerttu Rakke ja Kristian Kirsfeldt, kellest viimasena mainitu on loonud „Kalevipojast“ moodsa versiooni tulvil slängi, vägisõnu ja otseütlemist. Välja on antud ka pilteepos „Kalevipoeg“, eesti- ja võrukeelne raamat kolmes köites.

Toreda faktina olgu lisatud, et Türiilt pärit Lembit Heinrich Vimb võttis kätte ja kirjutas mitme aastakümne jooksul Kalevipojale järje. Kreutzwaldi lugu lõppeb teatavasti eelajaloolise aja loojangul traagilisel moel, jättes jalutu Kalevipoja põrgu väravat valvama. Vimb jätkab meie eepose sündmustikku lausa laulva revolutsioonini ja sealt edasi kuni Eesti iseseisvuse taastamiseni.

Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882)

1935. aastal ilmunud „Kalevipoja“ viienda trüki kaas, kunstnik Kristjan Raud.

Oskar Kallis, „Kalevipoeg laudu kandmas“.

Andrejs Pumpurs (1841–1902)

ÜLESANNE

- Koosta sisukas slaidiesitlus.
 1. variant: „Kalevipoeg Eesti kujutavas kunstis“,
 2. variant: „Kalevipoeg Eesti lavadel“,
 3. variant: „Kalevipoeg Eesti meedias“.
- Lisa eraldi slaidina kasutatud materjalid. Selleks kopeeri internetist aadressid ja lisa kindlasti kuupäev, millal linki kasutasid, sest link ei pruugi alati töötama jääda.
- Seda ülesannet võib teha ka rühmatööna, kus kolmeliikmelise rühma igal liikmel on oma kindel ülesanne: informatsiooni otsija, kujundaja, toimetaja. Toimetaja jälgib, et esitletav töö vastaks nõuetele, tekstis poleks vigu ega vasturääkivusi.

EUROOPA TUNTUMAD EEPOSED

„Nibelungide laul“

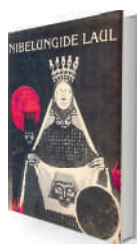
Saksa rahvuseepos, mis pärineb 13. sajandist. Eepose ülesehitus ja stiil viitavad kindlale autorile, kuid autor on teadmata. Jutustab vägilase Siegfriedi reeturlikust hukkamisest ja sellele järgnenud kättemaksust. Siegfriedi tapjast Tronje Hagenist saab eepose teine peakangelane, kes vastandub Siegfriedi ideaalile. Niisiis loob selles kangelaslaulus eepilise pinge positiivse ja negatiivse kangelase vastandus.

„Rolandi laul“

Prantsusmaa vanimaks eeposeks peetav kangelaslaul, mis arvatakse olevat sündinud 10. sajandi lõpul. Ka „Rolandi laulu“ loetakse ühe kindla poeedi loominguks, kuid temagi isik pole kirjandusloolastele teada. Sündmustiku aluseks on 778. aasta 15. augustil Pürenee mäestikus toimunud Roncevaux' lahing, kus baskid ründasid frankide kuninga Karl Suure Hispaania sõjaretkelt tagasi pöörduva armee järelväge. „Rolandi laulu“ peetakse hilisema rüütlikirjanduse traditsiooni peamiseks algatajaks ja mõjutajaks.

„Laul minu Cidist“

Hispaania rahvuseepos, mille valmimisajaks pakutakse, mõningate kahtlustega, aastat 1140. Erinevalt Euroopa ülejäänud kangelaseepostest on „Laul minu Cidist“ kirjutatud realistlikus laadis, võimaliku ja võimatu piire ei ületata. Peategelane Cid, kes võitleb mauridega ja osaleb Valencia vallutamisel, võtab sõdimist kui igapäevase leiva teenimist. Eepose tekst väldib kangelaste heroiseerimist ja üleloomulikkust. Eepost ei ole terviklikult eesti keelde tõlgitud. Eestikeelse tekstikatke leiab huviline raamatust „Keskaja antoloogia“.

maurid – Pürenee poolsaarele asunud islamiusuliste araablaste ja berberite järglased

Illustratsioon hispaaniakeelsest väljaandest, autor teadmata.

„Beowulf“

Germaani sangarieepos, mida peetakse vana-inglise kirjanduse kõrgeimaks saavutuseks. Autoriks on arvatud üht 8. sajandil elanud munk (nimi teadmata). Veel on oletatud, et lugu-laul võib olla sündinud suulises rahvatraditsioonis, kuna selle vasteid on leitud teistegi rahvaste pärimuslugudest. Esimeses osas surmab Skandinaavia kangelane Beowulf taanlaste kuningat Hrothgari kiusanud koletise Grendeli ja selle ema. Teises osas, 50 aastat hiljem läheb vanaks jäänud Beowulf võitlema tuld purskava draakoniga. Ta tapab draakoni pika ja väsitava võitluse käigus, kuid hukkub ka ise. Allegoorilises tähenduses viitab kangelaslaul igasuguse verevalamise mõttetusele ja äratundmisele, et vägivald sünnitab alati vägivalda.

„Vanem Edda“

Kogumik Skandinaavia eelkristlikku mütoloogilist luulet, mida tuntakse keskaegsete Islandi käsikirjade kaudu. Edda-laulude autorid ei ole teada, kuid kindlasti oli neid mitu. Laulud pärinevad kesk- ja viikingiajast, aluseks Islandi ja Norra folkloor muistsetest jumalatest, kangelastest ja veristest võitlustest.

„Parzival“

Saksa rüütli ja luuletaja Wolfram von Eschenbachi kirjutatud eepos, mille aluspõhjaks on keltide vaimne pärand. See kindla autoriga eepos seob paljusid müüte, näiteks kohtab seal kuningas Arthurit ja ümarlauarüütleid. Eschenbach viitab oma teoses ka muudele tuntud eepostele, näiteks „Nibelungide laulule“. „Parzival“ on sarnaselt hispaanlaste rahvuseeposega („Laul minu Cidist“) hilisemate Euroopas laialt levinud rüütliromaanide suuremaid eeskujusid.

Kuigi eeposte tegevusaeg jääb kaugemale ajaloo uttu, inspireerib see kirjavara jätkuvalt ilukirjanduse arengut. Mõnigi eepos on saanud aluseks mängufilmile. Näiteks mastapaane ja vaatemänguline film „Trooja“ on ammutanud oma ainese Homerose eepostest „Ilias“ ja „Odüsseia“.

ÜLESANNE

- Uuri internetist, kas mõni selles peatükis mainitud eepostest on veel filmiks tehtud. Leia selle plakat ja tutvusta klassikaaslastele. Abiks võivad olla järgmised küsimused:
 1. Milline info on plakatil esile toodud?
 2. Kas plakat äratav huvi? Miks?
 3. Mida ja kuidas on plakatil kujutatud?Korraldage õpetaja abiga nii, et esitletavad plakatid võimalikult vähe kattuksid.